

організацій, влади, наукових установ, загальноосвітніх та позашкільних закладів освіти для попередження дитячої бездоглядності;

– забезпечення міжвідомчого супроводу дітей з девіантною поведінкою;

2) на рівні науково-методичному:

– створення системи підтримки авторських проєктів, які спрямовані на реалізацію освітніх програм профілактики дитячої бездоглядності;

– забезпечення підтримки та розповсюдження передового вітчизняного та світового досвіду з профілактики дитячої бездоглядності;

– активізації роботи психологічних центрів щодо раннього виявлення дітей з ризиком десоціалізації ще на стадії початкової школи з метою надання цим дітям своєчасної необхідної допомоги;

– ініціювання з боку соціально-психологічної служби школи питання щодо забезпечення належного осучаснення психологічної і педагогічної просвіти батьків, родини з метою підвищення виховної функції сім'ї, відповідального батьківства;

– досягнення позитивного мікроклімату в школі через забезпечення діалогічності як реального психосоціального механізму переходу на новий рівень взаємодії учнів зі своїми вчителями;

– реалізація у системі освіти нових підходів до дитини, основною відзнакою яких є твердження про те, що для нормального розвитку дитині необхідно відчувати, що її чують і доброзичливо оцінюють, рахуючись при цьому з її інтересами і потребами, з її “несхожістю”, з її темпом засвоєння матеріалу і, нарешті, з її сімейною ситуацією.

Н. А. Пустовіт

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Необхідність формування екологічно доцільної поведінки школярів визначено завданнями Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті, Концепції екологічної освіти України. Цій проблемі присвячено дисертаційне дослідження Крюкової О.В. “Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів” (2005 р.), в інших роботах екологічно доцільна поведінка розглядається дотично, як складова екологічної культури, прояв екологічної компетентності особистості.

Теоретичні засади дослідження складають філософські положення про біосоціальну природу людини; діяльність людства як провідний фактор перетворення навколишнього середовища, принципи збалансованого розвитку суспільства; розуміння екології як синтетичної науки та відповідної сфери практичної діяльності людини; концептуальні положення екологічної освіти та виховання (А. Н. Захлебний, І. Д. Зверева, І. Т. Суравегіна); системний підхід до вивчення поведінки (К. О. Абульханова-Славська, І. Д. Бех, О. М. Леонт'єв, А. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн); визнання визначальної ролі потребнісно-мотиваційної сфери у формуванні поведінки; особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний підходи до формування екологічно доцільної поведінки; типологія суб'єктивних ставлень до природи та їх динаміка в

процесі онтогенезу (С. Д. Дерябо, В. А. Ясвін).

Концептуальними для проведеного дослідження є положення стійкого (гармонійного, екологічно збалансованого) розвитку, що розуміється як збалансування, взаємоузгодження економічних, соціальних та екологічних чинників розвитку суспільства, своєрідна гармонізація характеру і обсягів споживання суспільства з можливостями природи до самовідновлення, а також сутнісні характеристики екологічно доцільної поведінки.

Екологічно доцільна поведінка визначається як система соціально обумовлених, свідомо керованих дій і вчинків у сфері безпосередньої і опосередкованої взаємодії з довкіллям, що має на меті узгодження потреб суб'єкта з вимогами збалансованого розвитку суспільства.

Принциповим для науково-дослідної роботи є також розуміння визначальної ролі ставлення у поведінці (діяльності, активності) особистості. Стосовно екологічного виховання ці положення конкретизують відомі екопсихологи С. Дерябо, В. Ясвін: суб'єктивне ставлення до певних природних об'єктів поряд з екологічними уявленнями складає основу вибору особистістю тих чи інших стратегій взаємодії з природними об'єктами.

Зв'язок поведінки і ставлення здійснюється через мотив, мотивацію. Основна увага у проведеному дослідженні зосереджена на формуванні непрагматичної мотивації взаємодії з природою.

У проведеному дослідженні вперше актуалізовано необхідність врахування зовнішніх чинників, що впливають на формування екологічно доцільної поведінки школярів. Такими чинниками виступають екопсихологічні особливості міського і сільського середовища (візуальні характеристики середовища; темп життя; кількість контактів, пов'язана з густотою населення; такі соціальні чинники як традиції, громадська думка, спрямованість і дієвість нормативно-правового регулювання у сфері взаємодії з природою тощо).

Загалом, в результаті дослідження вперше обґрунтовано види екологічної поведінки (екологічно доцільна, екологічно виправдана, екологічно руйнівна, індіферентна) на основі переважаючих мотивів вчинків; принципи формування екологічно доцільної поведінки учнів основної та старшої школи (полімотивованої детермінації поведінки; конструювання сприятливих ситуативних чинників; активності суб'єкта в цілеутворенні; емоціогенності процесу формування екологічно доцільної поведінки; забезпечення діалектичного взаємозв'язку між поведінкою і цінностями особистості); сформульовано еколого-виховні орієнтири формування екологічно доцільної поведінки школярів; визначено стадії самовиховання екологічно доцільної поведінки для учнів старшого підліткового та старшого шкільного віку (самопостереження, самооцінка, самовдосконалення); узагальнено сутнісні характеристики буденної екологічної свідомості як регулятора екологічної поведінки школярів, емпіричні дані про участь школярів різного віку та статі у побутовій діяльності. Дістали подальшого розвитку зміст, форми і технології екологічного виховання учнів основної та старшої школи на засадах особистісно орієнтованого підходу та ідей стійкого розвитку.

Ефективність запропонованих принципів, змісту і технологій формування

екологічно доцільної поведінки школярів підтверджується позитивною динамікою сформованості екологічної поведінки учнів основної та старшої школи. В експериментальних закладах зменшилась на 9 – 14 % кількість учнів з індивідуальною поведінкою, майже так само зросла кількість учнів з екологічно виправданою поведінкою (на 8 – 12 % у різних класах). Кількість проявів екологічно доцільної поведінки у експериментальних класах зросла на 2 – 4%; кількість проявів руйнівної поведінки зменшилась на 1,5 – 5%. Зросла кількість учнів, які усвідомлюють вплив своєї повсякденно побутової діяльності на природу. На 5,3% більше учнів почали аналізувати власну поведінку з позиції екологічної доцільності. Кількість учнів з вольовим наполегливим типом самовиховання у порівнянні з констатувальним експериментом зросла на 2,3%, з вольовим ситуативним – на 5,8 %. Відповідно зменшилась кількість учнів з невпевненим типом – на 4,9% та з байдужим – на 3,2%.

Про ефективність науково-методичних розробок співробітників лабораторії свідчать позитивні відгуки вчителів, їх зацікавленість, зростання кількості закладів, що бажають співпрацювати з лабораторією на основі укладених угод.

2. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДРУНТЯ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

А. В. Барило

ЧУЙНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

Кризові явища в країні (економіці, культурі, освіті), низький матеріальний і духовний рівень суспільства спровокували споживацьке ставлення і мислення до навколишнього середовища. Все більше цінуються агресивність при досягненні мети, непоступливість, нещирість заради успішності. На другий план відходять людяність, моральний аспект вчинків і дій. Тому першочерговим видається завдання – виховання у підростаючого покоління гуманних моральних якостей. Серед них виділимо дуже важливу для сьогодення якість, яку часто недооцінюють – чуйність.

Проблемі вихованню гуманних цінностей, моральних якостей дітей присвятили праці І. Ващенко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Теоретичні засади проблеми морального виховання відображені у роботах психологів і педагогів І. Беха, Л. Виготського, Г. Жирської, І. Кона, О. Леві, А. Реги та ін.

Для розуміння терміну “чуйність” необхідно проаналізувати довідникову літературу. За словником із етики чуйність – це моральна якість, що характеризує ставлення людини до навколишніх людей. Передбачає піклування про потреби і бажання людей; уважне ставлення до їхніх інтересів, проблем, які їх хвилюють, думок і почуттів; розуміння мотивів, якими керуються люди у своїй поведінці; тактовне ставлення до самолюбства, гордості та почуття власної гідності інших людей, чужне ставлення до всіх. Дане визначення доволі широке, адже це особистісне утворення не завжди включає в себе розуміння мотивів інших людей.